

AGAVNİ: AĞACA ÇIKSA PABUCU YERDE KALMAYACAK KADAR YALNIZ BİR BÜYÜTME¹

Güzin Yamaner

Yazılan Kimdir Niyetine:

Ben bir yazıyım.

Beni bir kadın yazdı, Güzin, Doğu'da Türklüğün ve Sünniliğin tartışmasız biçimde temel alındığı büyük bir kerpiç konağın ortanca kız torunundan olan, vaktiyle satılan konağın suyunun suyuna denk gelen ortanca kız torunu.

Ben bir kadını yazdım; Agavni, Ermeni Tehciri'nde konağa getirilmiş, karnı tok doyum yaşamış, bu topraklarda kadınların kendilerinden küçüklere fırlattığı terlik

¹ Ağaca Çıksam Pabucum Yerde Kalmaz: Annemi doğuran değil ama büyüten, hiç evlenmemiş hiç çocuksuz bir kadın olan anneannemin kendi çocuksuzluğuna yanarak kendine söylediği bir söz; "Ağaca çıksam pabucum bile yerde kalmaz. Arkamda bırakacağım hiç bir şey yok. O kadar yalnızım!" Kadınların kendilerini evlendirilmiş ve çocuk sahibi olmuş olmakla tanımladıkları bir coğrafya ve yüzyıl. Ve bunun dışında kalan kadınların kendilerine ait hisleri sonsuz bir yalnızlık ve kimsesizlik...

dayaktan sayılmadığı için, değil sadece ona, evde kimseye erkekler tarafından el kalkmamış; ancak geriye kalan tüm hayatını bir ırgat gibi çalışarak geçirse de, bu dünyada sadakat konusunda eşi benzeri olmayan bir bağlılıkla kendisini bu büyük konağa ve bu büyük sülaleye adanmış bir büyütme.

Ben bir yazıyım, *ağaca çıksa pabucu bile yerde kalmayacak* kadar yalnız bir kadını yazan bir yazı. Bu yazdığım kadının geride bıraktığı hiçbir şeyi yok. Onun gibilere benzeyebildiğim bir makale ya da kitap yok. O yüzden referans verebileceğim bilimsel kaynaklar mevcut değil. Böylece ben, benzemeye çalıştığım diğer makaleler gibi referansları olan bir yazı değilim. Benim başvurabileceğim tek bir kütüphane var, o da beni yazan kadının erken çocukluk zihni. Beni yazan kadının zihninde sayısız kitap, fasikül, mühürlü belge, gri materyal, Osmanlıca metinler, Latin harfleriyle notlar veya dergiler tutacak kadar referans var. Ama aslında yine aynı kadının erken çocukluk zihninde bunca referans için, yazar adı, kitap adı, basım yeri ve yılı ya da sayfa sayısı yok. Çünkü tek bir yer - tek bir yıl - tek bir isim vartüm referanslar için: Yer Harput'un eteklerinde bir köy-yıl 1915-isim Agavni adında küçücük bir Ermeni kız çocuğu, beş altı ya da en çok yedi yaşlarında... Ben, sadece bu bilgiye referans veren, bilimsel olmadığım için benden sonra bana benzemeye çalışanların hiç bir şekilde beni referans gösteremeyecekleri yalnız bir yazıyım. *Bir kütüphane rafına çıksam, hiçbir referansım bir dipnotta kalmaz.* Kabul gören bilim anlayışına göre bu kadar yalnızım. Eğer bilimsel olarak geçerliğim denenecekse, ancak bir önceki italik cümle kadar geçerliyim: *Bir kütüphane rafına çıksam, hiçbir referansım bir dipnotta kalmaz.* O kadar referanssızım.

Beni kim yazdı?...

Bir kadın beni, erken çocukluk zihninden okuyup yazdı.

Ben kimi yazdım?...

1915 Ermeni Tehciri'nde, o kargaşa içinde anası babası ve ablasının gözlerinin önünde kesildiği, dilden dile fısıltı halinde söylenen ama asla normal bir ses tonu ile

anlatılmayıp, belli zamanlarda kulağa eğilerek şöyle bir değinilen, iki küçük oğlan kardeşinden bir daha haber alınamayan, beş altı galiba en çok yedi yaşlarındayken ve tek kelime Türkçe bilmezken, kendisinden beş on yaş büyük ve geniş sülalenin zamansız ölümlerle ana-babalarını yitirmiş tüm çocukları ile torunlarına bakmakla mükellef kılındığı için babası tarafından hiç evlendirilmemiş, etrafına hükmederek tüm ömrünü Küçük Hanım olarak geçirmiş bir kadına büyütm² olarak verilmiş Agavni adındaki Ermeni kızını...

Ben bir kadını yazdım, ağaca çıksa yerde bırakabileceği bir pabucu bile bulunmayan bir başka yalnız kadının, bir kızıoğlankızın yani Küçük Hanım'ın büyütmesi olan ve dediğim gibi yine ağaca çıksa yerde bir pabuç bile bırakamayacak kadar yalnız bir kadını, Agavni'yi... Bu dünyaya gelmiş ve gelebilecek adanma hikâyelerinin en efsanevi olanını yaşamış olan Agavni'yi...

Beni, erken çocukluk zihninden bir kadın yazdı, Güzin, ben erken çocukluk zihninden başka birşeyi olmayan bir kadını yazdım, Agavni'yi, Güzin'i büyüten Aba'sını. Bir daha başka kadında o bağlamda görülemeyecek olan o adanma hikâyesini...

Esas Bölüm:

Evin Küçük Kız Çocukları ve Çocukluk Nefesi Hırıldayan Agavni...

-“Gel şekerim!.. Biz *Pepsi*'mizi içelim!..”

Biri üç buçuk dört yaşlarında, diğeri sekiz buçuk dokuz... İki kız çocuğu... Ermeni mimarisinin tipik derli toplu ve bir yüzyıla meydan okumuş bir kerpiç evinin üst katının sahanındalar, büyük mutfak kapısının önünde. Arka bahçeye açılan ve dev bir leylak ağacına bakan camın önündeki sedire bakıyorlar. Sedirde, şimdi çoktan terk ettikleri köylerinde Ermeni Tehciri sırasında üstü üste yığılı yatak yorganların arasına saklandığı

²Büyütme: Besleme sözünün ağırlığına karşın daha insani olduğu için kullanılan bir sözcük sanırım. Yabancı biri Aba'mızı sorduğunda annenem, “Büyütmem efemim” derdi kendi aksanında. Büyütme, yani bizim evimize alıp büyüttüğümüz evladımız gibi birşey. Daha sıcak beslemeye göre. Öyle olduğu düşünülen... Aba'mız bize, “evimizin emektârı” olarak tanıtılırdı, annemler soranlara öyle söylerlerdi; “evimizin emektârı!”

Agavni (Güllü Abla) (Güzin Yamaner Arşivi).

için hayatta kaldığı yerden çıkarılmış ve büyük köy konağına getirilmiş; asıl adı Agavni olan ve sonradan nüfus cüzdanı Güllü Birtek olarak çıkarılan, tüm çocukların Nina, tüm torunların Aba dedikleri, konağın mirasçı listesine alınmayan ve şimdi altmış beş yaşlarında olan bir kadın yatıyor, komada. Ağzından köpükler taşıyor zaman zaman. Evin, tüm torunlara, yaşlılara, huysuz kocaya ve lanet görümcelere sonsuz bir sabırla bakan ve Agavni'nin ona Gelin Hanım dediği melek huylu

gelini, beslemenin ağzındaki köpükleri zaman zaman yumuşak bir beyaz mermerşahi bezle siliyor. Bezi bazen hastanın başucuna yere bakır bir tasın içine koyuyor. Bazen de bezi götürüp, büyük mutfağın içine açılan ve el yüz yıkanan siyah beyaz mozaik taşından yapılmış ayrı bir lavaboda yıkayıp, sıkıp yeniden getiriyor.

Büyük eve çeşit çeşit akrabalar, yakınlar ve konu-komşu hasta sorma bahanesiyle gelip duruyor. Elllerinde bir tabak yemek, bir şişe *Pe-Re-Ja* limon kolonyası, bir iki paket bisküvi ya da kenarları işli bir havluyla beraber. Sessizlik hâkim koca üst salonda. Gelenler fısıltıyla konuşuyor, ev sahipleri fısıltıyla hâl-hatır soruyor. Bu hasta ziyareti yersiz-yurtsuz ve bu misafir karşılama tedirgin. Sedirde yatan, büyük evin asal bireylerinden biri olsa, şivanın kopacağı bir günde, besleme için herkes sessiz ya da en fazla fısıltılı, o kadar. Ya böyle uzun süre yatarsa ona kim bakacak? Melek Yenge, Gelin Hanım'ın dışında herkes bunu merak ediyor. Gelin Hanım için önemli olan şu an Başka bir hesabı yok. Onun işi zaten hastaydı, yaşlıydı huylu ya da huysuzdu, ev halkına

hizmet etmek. Kim olursa olsun ne fark eder ki. Hele de kendisi gibi bu evin tüm kahrını çekmiş bir emektar için ne gerekiyorsa vakti gelirse elbette yapacak. Başka seçeneği aklına getirmiyor Gelin Hanım. Şimdi sedirde bir can, can çekişiyor. Önemli olan bu durumdaki hastaya eziyet çektirmemek. Gerisi vakti gelince düşünülür. Gelin Hanım'ın sedirde yatan hastaya sessizce hizmeti böyle. Ama gelen gidenin derdi dedikoduda.

Büyük kız çocuğunun aklı karışık; bu işler ne olacak, bize artık kim bakacak, Aba'mıza kim bakacak, şimdi büyük evin içinde bir sürü şeyi kim yapacak... Herkes de birşeyler getiriyor, bize de verseler... Küçük kız çocuğunun aklı, bir çimdik filan yemeden gelen hediyeleri eşelemekte... Büyük kız, hastaya mesafeli. Ama küçük kız zaman zaman gidip hastayı, kendisini dünyalar kadar seven Aba'sını kontrol etmekte, ya üstünün örtüsünü düzeltmekte ya da elini okşamakta. Kocaman üst salona çıkılan merdivenler, sıradan hayatla son köprü! Merdivenin son basamağından koca salona adımını atan, derin sessizliği bölen bir hastanın kulakları sağır eden hırıltısı ile insanların fısıldamaları arasına sıkışmak zorunda! Sıradan hayat son basamakla alt katta kalırken, üst salonun sedirinde artık sonu hiç bilinmez bir hasta hırıldıyor. Üst katın devasa orta salonunda sorular her köşeden fırlıyor... Küçücük bir kız çocuğu iken, konağın dillere destan bir vicdan ve adalet sahibi büyük efendisi tarafından konağa getirildiği günden bu yana, evin bireylerinden biri olduğu herkese ilan edilen ama asla sesi çıkmayan, başka bir adalet sistemi gereği konumu belli olan Güllü, böyle yatar kalırsa hal ne olacak? Güllü'ye hiç bir pay verilmiş miydi tarlalardan ya da büyük konağın satışından? Devlet Güllü gibilere maaş bağlar mıydı?

Bu dünyada eşi benzeri rastlanamayacak kadar evine, efendisine, hanımlarına, torunlara, tarlalara, arılarına, peteklerine, kuru üzümlere, bademlere ve bakır yoğurt bakraçlarına bağlı Güllü'nün sadakati için, altmış yıldan fazla bir zamana ait sayısız soru sorulabilirdi artık. Cevaplara bile gerek olmayan sorular yeterdi. Çünkü herkesin

hafızasında, Güllü'nün sadakatini kanıtlayan yaşanmışlıklar capcanlı durmaktaydı. Merakla hasta ziyaretine gelenler de ev sahipleri de sorular sorabilirlerdi.

Vicdanla muhasebesini kolayca yapıp soruluveren sorular büyük orta salonda dönedsun, büyük evin her türlü kahrını çeken melek huylu gelini, Güllü'nün Gelin Hanım'ı, her zamankinden daha üstün bir vicdanla, Güllü böyle bir ömür boyu yatsa ona pamuklar gibi bakacağını garantiliyor bakışlarında ve tavırlarında. Herkesin "hanım gelin" dediği melek huylu gelin, kulakları sağır eden hırıltıların çıkardığı tertemiz beyaz köpükleri, daha da tertemiz beyaz mermerşahiden yumuşak bezlerle hastayı incitmeden silip yıkamak için, sessizden de sessiz bir hüznle büyük mutfığa açılan siyah mozaikten el yüz yıkama lavabosu ile sedirde komada yatan Güllü arasında gidip geliyor. Sessizliğin bile sesi var ama melek huylu gelinin Güllü'ye bakan yüzünde, aman hastayı incitir miyim, kaygısıyla tek bir sesin sesi yok. Gelin Hanım o kadar sessiz dış dünyaya ve evin torunlarına karşı, ama "evin emektârı" diye adlandırılan Güllü o kadar hırıltılı.

Evin torunları olan iki kız çocuğundan büyüğü, lanet huylu büyük görümcenin kızı ve evin ortanca kız torunu aynı zamanda, küçük olan da yine lanet huylu küçük görümcenin kızı. Büyüdüklerinde çeşit çeşit doktor falan filan olacak olan zehir gibi kızlar. Küçüğü, beslemenin elinde büyümüş. Besleme, küçük kızın salyasını alıp ağzına götürmüş, onu o kadar çok sevmiş. Büyüğü o kadar değil, çünkü büyüğün anası beslemeye çok ama çok lanetlik etmiş. Besleme de Allah var ya, çok da sıcak bakmamış büyük kız toruna. Ama şimdi zaten bu sevip sevmeme hesapları çoktan kapanmış, büyük kız çocuğu çok da dert etmemiş kendisine bu işleri. Anasının davranışlarını o da sevmemiş çünkü. Hem ayrıca besleme, ortanca kız torunu artık sevse ne sevmese ne! Besleme, altmış yıldan fazladır bir gün bile ayağını altına alıp doğru düzgün bir divanında, koltuğunda ya da sandalyesinde oturmadığı evin en baş köşesinde şimdi boylu boyuna sırt üstü yatmakta. Göğsü tüm evi inletecek bir hırıltıyla çırpınmakta. Heyhat! Yaşlanmış olan şu kadının göğüs kafesinin içinde, şimdi sanki Güllü'nün

vaktiyle köyde güneş doğmadan girip de suyun yönünü çevirdiği tarlaların o alacakaranlık öfkesi gelip gürlüyor koca orta salonda...

-“Güllü! Ah benim emeklerim vah benim emeklerim! Ekmeğim gözüne dizine dursun, boylu boyuna yatıp uzanmaya utanmıyor musun gündüz vakti!”

diyebilir Güllü'nün sahibi Küçük Hanım! Yüzüne ya da arkasından... Fark etmez. Serbest artık! Güllü duyamayacak Hanım'ını. Artık tarla suyu kavgası yaptığı Osman Çavuş'un elindeki balta sapından bile korkacak birşeyi yok, kaldı ki Küçük Hanım'ın baltadan keskin dilinden korksun! Güllü Birtek Aba komada şu anda. Altmış küsur yılın ardından ilk kez uzandığı – evet boylu boyuna uzandığı – şu sedirden gideceği yerde artık yönünü döndürmekle yükümlü olduğu bir tarla suyunun kaygısı da yok, Küçük Hanım'ın bastonunun dürtüsü de. Beni bir yazı olarak yazan evin ortanca kız torununun kerpiç evin üst katındaki zıplamalarının, yüzyıl dayanan ama Güllü Aba'nın artık daha fazla dayanamayacak ve yıkılacak diye korktuğu üst salonun tabanına vereceği zararın da bir önemi yok artık. Küçük kız torunun ileride doktor vesaire olacak kadar zehir gibi akıllı olmasının da bir farkı yok artık. İki kız çocuğu, hasta sormaya gelenlerin getirdiği meşrubatları, evi sonsuz bir sabırla çekip çeviren melek huylu gelinin rızası olsun ya da olmasın, bitirebilirler. Dibine darı ekebilirler gelen meşrubatların, vesairenin. Önemi yok artık.

Çünkü Ermeni Tehciri'nde evin büyük büyük Efendi Baba'sı tarafından yangın yerindeki evlerinden toplanarak getirilen, evin hiç evlendirilmemiş büyük kızına -Küçük Hanım'a- besleme olarak verilen ve Agavni adına doğup Müslümanlaştırılan Güllü Birtek, birkaç gün sonra hırıltıları, ağzından çıkan temiz beyaz köpükleri giderek artırarak birkaç saat içinde son nefesini verecek. Altmış yıldan fazladır Güllü Birtek'i emektar niyetiyle kendisine ve eve hizmet ettiren evin büyük hanımı, Aba'mıza göre evin Küçük Hanım'ı, “bi ettiği vardır bunca senedir de ondan hırıldar hırıldayan, canı çıkmaz.” diye homurdanacak; evin sonsuz sabırlı gelini, allah korkusu içinde, “öyle

söyleme, hepimiz yatıp can vereceğiz, o hayatı boyunca çektiklerini şimdi şurda birkaç günde hatırlıyor, onun için mücadele ediyor.” diyecek.

Anası, babası ve ablasının gözünün önünde kıtır kıtır kesildiği derin sessizliklerle rivayet edilen ve iki oğlan kardeşini o cehennemde sonsuza dek kaybeden Agavni; Güllü Birtek adını, biraz Türkçe’yi, “Allah bir, Allah bir...” diye tekrar ettiği Müslümanlık bilgisini, evin külhancısına minik bir bohça ile kaçıp adamı beğenmeyip on beş gün kadar sonra konağına ve koşulsuz emektarlığına geri dönüşünü alıp bu dünyadan hiçbir şeysiz ayrılacak. Dilsiz, okulsuz, yazısız, tapusuz, çocuksuz ve ailesiz... Mezar taşında içine doğduğu dini, dili ve adı olmadan...

Ne diyebilir?

Ne diyebilir beni bir yazı olarak yazan evin ortanca kız torunu kadın, ne diyeyim ağaca çıksa pabucunu bile ardında bırakamayacak kadar yalnız bir kadını yazan bir yazı olan ben? Ama en çok da ne diyebilir beni yazan kadın. Belki şunları diyebilir:

“Şimdi nerede bilmiyorum Aba’m. Çocukken saçma sapan şeyler yiyip her kustuğumuzda ve hatta bir yerden düşüp bir yerimizi kırdığımızda bize gece gündüz Melek Yenge’mizle birlikte bakan Güllü Aba’m; tüm evlerin biricik gözbebeği olan küçük kuzenimin bana da aldığı *Pepsi*’mizi yudumlariken beni çocukluğumda bırakıp giden Aba’m şimdi nerde bilmiyorum. Ben, bu yaşıyorum sandığım fani hayatımdan, ebedi evime taşınır taşınmaz arayıp da bulacağım bir kaç insanımı çok iyi biliyorum; gözleri sonradan kör olan babaannemle zaten hayat boyu görmeyen babamı! Ama onlarla beraber illa da Güllü Aba’mı! Annelerimizi doğurmamış ama onlara bakmaya adanmış Ananemiz Küçük Hanım’ın büyütmesi Aba’mızı, hepimize hepimize bakan Aba’mızı... O kadar büyük bir vicdan yüküm, o kadar büyük bir ayıbım var ki benim ona; evin üst katında zıp zıplayıp evin alt katının cisirlerine verdiğim zarardan dolayı onu endişelendirdiğim için o kadar büyük ayıbım var ki ona... O kadar çok şeyi vardı ki korumakla yükümlü olduğu. Evin her şeyi her şeyi onun o kadar çok umurundaydı, o kadar çok sorumluluğundaydı ki, hay benim kırılmalı ayaklarım zıp zıp da zıp zıp... Sanki sokak yok, sanki Arnavut kaldırımları sökülüp atılmış eski Ermeni mahallemizden. Çık sokağa canı çıkasınca, çık orda zıpla! Yok! İlla ömrünü o büyük eve adanmış, o elleri en ağır tarla bağ bahçe işlerini yapmaktan yol yol olmuş yaşlı

kadını çıldırtacağım, zıplayarak! Aba'm da Aba'm, benim endişeli Aba'm, kareli terilenden geymesinin³ birini yıkayıp asıp diğerini giyen Aba'm... Gönlümün yükü, büyük ailemin vicdan borcu Aba'm... Geldiği mahşer gününden göğsü tavanları delerek hırıldayıp göçen Aba'm...

1915 Tehciri'nden bir kaç yıl sonra tutulurak tarihe geçen belgelere göre, Harput civarında sağ kalan, ama civar insanlara evlatlık ya da besleme diye verilen birkaç bin çocuktan biri Aba'm..."

Agavni'yi yazayım diye yazan bu çocukluk zihnine, anlatacakların varsa anlat, dinleriz seni, demekten başka çare yok gibi! Zaten susacağı da yok o çocukluk zihninin:

"Ben Aba'mızı başka hiçbir giysinin içinde görmedim, grinin tonlarında kareli, içinden işte minik turuncuların, kırmızıya ya da mavilerin belki bazen sarıların iplik iplik geçtiği, mevsimine göre terilen ya da yünlü bir kareli kumaştan bol ki ne bol bir şalvar. Ama tipik Doğulu köylü kadınların her zaman giydikleri basmadan ya da pazenden çiçekli şalvarlar gibi değil, onlarda bile bir pantolonumsu hava var, Aba'mızın şalvarı bol ki ne bol bir şalvar. Üstüne de Frenk yaka, önden büyük düğmeli, göğüsleri büyük cepli, önünde de iki büyük cebi olan bir üstlük. O da bol, erkek gömleği gibi, ama bol. Kollarını kıvrırdı Aba'mız. Bazen alt şalvarı başka bir kareli gri, üst gömleği diyelim ki altına göre daha küçük ya da büyük kareli bir başka kumaştan bir gömlek. Ama daima temeli gri olan, içinden belirsiz evet daima belirsiz renklerin geçtiği karelerden kumaşlar... Ben Aba'mızı asla bir başka renk, desen ya da model bir giysinin içinde görmedim. Bizim ailede bir tek fotoğrafı var, yüzünün fotoğrafı. Vesikalık gibi çekilmiş, sanki fotoğrafçı bir tane de vesikalıktan az büyük bir fotoğraf hediye etmiş. Aba'mızın sadece o güzel başcığını gösteren bir fotoğraf. O kadar. O fotoğraf, belki ölümünden on beş yirmi yıl önce çekilmiştir. Başka eski fotoğrafları var mıdır, ya da daha sonra bilmiyorum. Geniş ailem, ecelsiz ölümler nedeniyle Mezopotamya feodalitesi ile Batı modernitesinin arasında unufak olmaktan dolayı ülkenin dört bir yanına savruldu. Bazen kendimi kumdan kaynamış gibi hissediyorum. Ergenliğimin bana ancak mücadele ederek, lütfedip bittiği 35'li yaşlarımdan bu yana, on yılı aşkındır bir ilmeğim yok geniş ailemle. Geniş ailem, tüm maddi ve manevi varlığımızı, Aba'mızın can verdiği

³ Geyme: "Giyme" sözünün yerel hali. Mevsimine göre yünlü ya da terilenden olan illa ki kareli altı bol bir şalvar üstü Frenk gömleği tarzında bir iş giysisi. O uzak Doğu kentinde başka kadınlarda da benzer giysiden görürdüm, yalnızca Aba'mda değil. Kapalıçarşı'da görürdüm başka kadınlarda da, ne kadın ne de erkekmiş gibi duran o giysilerin içindeki insanları...

büyük evin de sahibi kılınmış olan büyük dayıma tevdi etti. Kararlarımızı o dayı aldı. Annemin küçüğü teyzemin şımarıkça istekleri yerine getirildi. Annem ortanca kız olarak yersiz oldu, kendini huysuzluğa vurdukça görünmeze daha da gömüldü. Ömürlerimiz böyle ziyan olup gitti. Fotoğraflar, anılar, eski defter şeklindeki nüfus cüzdanları, Hac'dan gelen gümüş yüzükler, takma dişlerin durduğu taslar ve altın elmas aile yadigârı takıların durduğu ceviz oymalı küçük sandukalar her şey her şey, tüm geçmişimiz büyük dayımın evinde kaldı. Zaman zaman kızların sitemlerini hiç de hoş karşılamamakla birlikte, yıllar içinde bazen bir antika İran halısının dörtte biri, bazen bir halı paspas yada bir iki bakır tas, bazen bir iki dantelli kanaviçeli örtü verilirdi eskiden kızlara. Yanlış anlaşılacak istemem. Ben asla ve asla maddi birşeyden söz etmiyorum. Benim derdim, yitirdiğim geçmişim. Ben aslında anne dedemden dolayı büyük ailenin oğlan kütüğüne dahilim ama rahmetli dedemizin melek huyu, çok erkenden vurularak göçüp gitmiş olması, biz kızların erkek nüfusuna olan kaydımızı silip süpürmüş. Aynı dedenin erkek çocuğu olan büyük dayım erkek kalmayı başarmış, ancak kız kardeşleri sadece ve sadece kız kütüğüne yazılmışlar. Ben, feministim. Bu benim atasoyu denilen çarkı hazmetmiş olmamı zorunlu kılar. Büyük dayımın da ne kadar ağır bir yükün altına mahkûm edildiğini biliyorum ve yine asla ve asla para pul değil derdim. Asla değil. Zaten köyler üç kuruşa satılmış savulmuş, Doğu kentleri viran olmuş geriye çirkin betonlar dökülmüş, neyin hukukunu süreyim ben! Eksik hissettiğim şey, büyük ailenin izleri, gölgeleri, anıları, fotoğrafları, en önemlisi ise kararları... Onlar, artık çocukluk belleğimde kalanlar. Mesela günlerdir, doğmadığım ama büyüdüğüm işçi kooperatifindeki evimizin kapı numarasını düşünüyorum, bir türlü bulamıyorum. İşçi evlerinin adı 56 Evler idi. Elli altı işçinin birleştiği bir kooperatif mahallesi, ama bizimki kaç numaraydı! Geçmişten hangi kâğıt kaldı, şu çekmede mi, yook orda ne arar, orası çok yeni. Kaç kaç ev taşındı o çekmeden önce. Şurada mıdır? Kim eşeleyecek şimdi orayı? Hem ne arıyorum? Büyük ailemden, şimdi adlarını zor sıralayacağım onlarınsa beni, belki de hatırlayamayacağı bir takım uzak kuzenlerin, ben çocukken çok moda olan simli yeni yıl ya da bayram kartları aradığım. Bizim işçi kooperatifi eve gönderilen kartlar. Orada vardır eski ev adresimiz. Doğmadığım ama büyüdüğüm işçi kooperatifi evi, daha orayı hatırlayamıyorum. Kaldı ki bir İmparatorluğun batışının ve bir insanlık dramının kahredici kederinin yaşanışının izlerine dair büyük ailemden zincir bulup takip edebileyim.

İşte bu, ihlal! Kökünü takip etmek istiyorsun. İnsan gözünü bu temel soruyla açmış; “Nerden geliyorum, kime aitim?” ben mi başa çıkabilecektim ki bu soruyla? İnsan sormuş da ben mi soramayacağım, ama sorsam ne ki! Yanıtları, miras erkek çocuğa bırakılır hükmü ile artık asla ulaşamayacağım ve başkalarına ait evlerin çekmecelerinde, küçük ceviz komodinlerinde saklı. Beni ben yapan soruların yanıtları, sahiplerinin hiç işine yaramayacak olan ve bir kuşaktan diğerine geçerken maddi değeri yoksa doğrudan bir torun ya da bir gelin ya da bir oğul tarafından ev temizliğinde çöpe atılacak olan sararmış kâğıtların, eski fotoğrafların belki de notların arasında gizli. Mazimin kederini bitiremeyeceğim ama hiç olmazsa anlayabileceğim sararmış fotoğrafların durduğu yadigârlar, gözü dönmüş bir eril miras sisteminin kursağında çöpe gitti. Ben hiç göremeyeyim kökümü diye. Aba’mızın başka bir fotoğrafı, anasının babasının adı soyadı var mıydı bir kâğıtta, bir belgenin yanında yazar mıydı acep? Annemi doğuran değil ama büyüten ananemin Musaf’ı bende, Hamayli’si de. Onların aralarına bakmadım çoktandır. Ağlıyorum onları elime alınca, mazimize, darmadağınlığımıza, yapayalnız kalmış yalnızlıklarımıza. Anasıyla babası bir de ablası gözlerinin önünde kesilmişler, saklandığı yerden gözleriyle görmüş Aba’mız. İki kardeşinden bir daha haber alınamamış. Acaba Musaf kabının arasında bir bilgi var mıdır? Hamayli, büyük evin kadınlarına torunlarına dikilen karadon denilen ve şalvara benzeyen giysilerin kumaşlarından bir kesenin içinde. Dikili. Balmumundan bir de koruması var, üstünde taşıyan afedersiniz ayakyoluna gittiğinde günah olmasın diye. Açamam ki. Günah! Rahmetli ananemin büyük büyük dayısının Albay Hilmi dayının Hamayli’si! Açamam, günah! Dikili. Ama kılıfının içinde Aba’ma ait bir not, bir eski yazı, bir sayı var mıdır? Hiç bilemeyeceğim... Hem de hiç! Böyle morlu soluk çiçekli bi kumaştan kılıfa dikili...”

Doğu kentlerinin kocaman tarihleri yitip gitmiş. Ermeni Tehciri’nde besleme olarak verilmiş bir kadının izleri, hangi Hamayli’nin kesesinden çıkabilir ki! İmparatorlukların, konakların ve anasız babasız savaş artığı çocukların sahipleri olan erkeklerin verdikleri kararlar vardır. Ancak o erkekler bir yere yazılırsa bilgiler resmi tarih olur. Ama resmi tarihin yazmadığı bilgi yok mudur? Vardır, olmaz olur mu? Her türlü yazılmamışlığa rağmen vardır hem de. Var işte ya bugün bu satırlarda, referanssız da olsa var. Sessiz, yazısız ve okunmaz bir tarihe yazılmış olarak olsa da var.

Evet! Güllü Birtek, kerpiç konağın güç sahibi iki delikanlısı tarafından başka türlü mantıklarla tarihlendirilmiş. Çok vakitsiz vurularak toprak olan büyük delikanlı Güllü'nün tarihini başka türlü yazarmış yaşıyormuş. Ama evin küçük delikanlısı, Ermeni'den dönme⁴ bir beslemenin konağın mirasından bir pay ya da tarlalardan bir ortaklık almasına rıza göstermemiş. Türk adına ve İslam dinine kaydedilen Güllü, mirasın kütüğüne kaydedilmemiş. Büyük ailenin başka bireyleri, "Bize baktı çocuklarımıza dedemize baktı, günahıdır, filanca tarladan bir parça ya da evlatlık olarak dedemizin maaşından bir pay..." dediklerinde, küçük delikanlı gürleyerek hayır demiş. Kimse de onun sözünden çıkmamış, çıkmak da istememiş belki. Böylece Güllü Birtek, Agavni'yi yitirmiş, Güllü adı gülmesine hiç aracı olamamış ve Birtek'liği tam olarak hayatının ironik gerçeği olmuş. Suyunun yönünü gece yarısı döndürdüğü tarlalardan bir evleği, geceler boyunca kırarak bir küçük kufaya basıp taa on kilometrelerce yayan yürüyerek gidip geldiği Mezre düzlüğünde sattığı bademin parasından bir kuruşu, bakır sitillere mayaladığı yoğurtlardan bir penezi sahiplenememiş. Bir iki kat gri kareli geyme, ağır işlerden şerha şerha olmuş parmağında, Hac'dan bilmem kimin getirdiği bir gümüş yüzük ile başında solmuş oyasız tülbentlerle gidivermiş hırlayarak kendini parçalayan göğüs kafesinden uçup havalanan kuş misali hayatından... Hayatlarımızdan...

Bir kız çocuğunun erken çocukluk zihninde, onunla neredeyse aynı yaşlarda getirildiği büyük konağa kendisini adayan bir kadının yaşama gücü bulduğu bir şeyler olmalı ama... O büyük kerpiç konak nasıl ayakta kalmış yoksa, o kadar sırasız ölümler ve o kadar acıların ardından! Birinin Anadolu İslam'ının verdiği derin Allah korkusu ile kendi gönül sesine döndüğü diğerinin insanın çiğ özü nedeniyle hırçın kaldığı o büyük

⁴ Ermeniden Dönme: Çocukluğumuzda haklarında fısıldanan bir takım insanlar için, bazen Ermeniden dönme, bazen de Ermeni sözüne bile cesaret edemeden sadece Dönme denilen o söz... Kimlere Dönme dendiğini bildiğimiz, hakkında konuşulmasının bir tür yasak olduğunun bize bir şekilde öğretildiği Dönme... "Acaba o teyze ya da yenge, arkasını mı dönmüş de dönme diyorlar?" dediğim o söz... anlamaya çalıştığım sorular sorduğum nerden dönmüş neye dönmüş dediğim ama ya azar ya zumzuk yediğim o söz... ama bildiğimiz o söz, Ermeni'den dönme... sanki rızaya dayalıymış gibi duran sanki dönenin kendi rızasıyla döndüğü ve aslında döndürülmüş olduğunun üstünü örten o söz...

çelişkilerin yığıldığı bir avlu, nasıl serin kalabilmiş kavuran yazlarda ve nasıl dondurmamış ahalisini amansız kışlarda? Bir şeyler ayakta tutmuş olmalı onca acıyı. Büyük eve yabancı evlerden gelen büyütme ya da gelin kadınların şefkati kalmış beni yazan kadının erken çocukluk zihninde. Ben de onun yalancısıyım. Doğrudur! Eve gelen yabancı kadınların şefaati yüzü suyu hürmetine ev ayakta kalmış bir yüzyıldır. Evin kendi öz kızları nalet çıkmış da gelen yabancı kadınlar evin bir tel ipliğine başlarını sadakatle bağlamış. Evin atasoyunun baskılarıyla işin içinden çıkamayan erkekleri ve onları taşımaya yazgılanmış esas kadınları adaletsizmiş. Kendileri de adaletsizliğe uğramış ve böylece kendileri de adaletsizlik etmiş evin esas erkekleri ve kadınları... Ama eve gelen yabancı kadınlar, beslemeler ya da gelinler, eve şefaet getirmiş. Ev, onların yüzü suyu hürmetine ayakta kalmış. El kızı, evin kızlarından daha sadık olmuş eve. Çünkü ev, kendi kızlarına evlik edememiş. Ev, evin esas kızlarının kendisini güvende hissettikleri bir yer olmamış. Ama ev, o eve sığınan kadınların son çaresi olmuş. Hiç yüksünmemişler, canlarını dişlerine takıp çalışmışlar. Hiç şikâyet etmemişler. O yüzden birbirleriyle çok güzel anlaşmışlar. Agavni'nin Gelin Hanım'la o kadar iyi anlaşmasının, birbirlerine lokma vermelerinin sırrı buymuş, eve gelen yabancı kadınların dert ortaklığı:

-“Büyük evin üst sahanına açılan şahnişinli ön odada ananemin oturduğu kerevetin önüne kurulan büyük tahta masalarda her öğün en az on on iki kişi yenilen kocaman yemeklerde, girişte sağ taraftaki büyük sobanın önünde canımın içi Melek Yenge'min, Gelin Hanım'ın, Aba'ma verdiği yemeklere ettiği dularla dolan şükür lokmaları, o gün de bugün de son nefesime dek de boğazıma dizilecek olan semirme lokmalarım benim. Zıkkımlandığım her lokmam boğazıma dizileydi de, Aba'm, kendi anacığının dizinin dibinde evinin sofrasında lokmasını yiyeydi, kendi dilinden dininden bir adama varaydı, kendi bebelerini kucağına alaydı bizim yerimize, tane tane elin alemin bebelerinin bezi, salyası, kusmuğu yerine. Aba'm, kendisi gibi dışardan geldiği için daima el kızı gibi görünen ama aslında tam bir melek olan yengemin, tabağına koyduğu yemekleri değil, önce kendi anasının babasının sonra da kendi kocasının masasında kendi pişirdiği yemekleri yiyeydi...”

Ama öyle olmamış, Güllü ne anacığının sıcak yemeğinden yiyebilmiş ne de kendi dininden dilinden bir kocaya çocuklar doğurup kendi sofrasını kurabilmiş. Sofraları hep masasız, hep yersiz yurtsuz, hep acele ve hep geçiştirmeli kurulmuş. “Dişleri yok ya, sıkılıyor kalabalıkta yemek yemekten. Bir de üşür Aba, o yüzden sobanın başında daha rahat yiyor, kendisi öyle istiyor,” diye açıklamışlar çocuklara, “Abaaaa, gel yanıma otur! Bana Abam yemek yedirsin!” diyen çocuklara. Günahı kimin boynuna, kim bile!...Zaman akıp gitmiş, yaralar kapanmış karşıdan bakanlar için...

Gidem Anam Gidem Yumurta Büşürecem!...

Evlilik! Hiç evlenmemiş kızıoğlankız birinin, evliliği kısa sürmüş kaçarak evlenmiş ama mutlu olamamış ve kocasını on beş günde terk ederek efendisinin evine dönmüş bir başka kadını başarısızlıkla suçlaması nasıl bir şeydir ve de niyedir? Ama olur beslemeli köy konaklarında. Tam da böyle olur. Çünkü Mezopotamya toprak köylerinin feodal yapısı, dışarıda büyük sülalenin en büyük erkeklerini avlu içinde de sülalenin en yaşlı kadınlarını en güçlü kılar. Ve onların hayata bakışları her şekilde en doğru olandır. O yüzden de kendisi evlendirilmemiş bir kadın, evliliği başarısız olmuş bir başka kadınla alay edebilir. Avlu içinde güç böyle bir şeydir.

Güllü, büyük evde evin içinde değil de dışarda çalışan bir külhancıya gönlünü kaptırmış. Ya da anlaşmışlar işte, bir yuva kurmak için. Külhancı da kerpiç konak için konağın hamamında çalışmış. Güllü ve külhancı kaçarak evlenmişler. Büyük Dede eşya, ihtiyaç, yiyecek ne varsa göndermiş. Evin yiyecekten ya da eşyadan yana sıkıntısı yok. Evde bir cimrilik de yok. Tam tersine evin keçesi daima bol, çünkü evde Allah korkusu var. Evde herkes tok. Tokluk daima yeterli görülmüş, gerisi ise zaten asla görünür değil. Güllü ile külhancının her ihtiyacı büyük evden gönderilebilir. Külhancı günler geçtikçe demiş, “Senin evin içinde hizmetçi olman bana ağır gelir. Ben çalışır ikimize de bakarım. Sen artık evimizin kadını ol!” Güllü bir gitmemiş büyük eve, iki gitmemiş. Ama çok özlemiş çocukları gelinleri. Bir gün gezmeye gelmiş büyük eve.

Akşamüstü, birden toparlanıp kalkmış, “Nereye?” demişler. “Gidem anam gidem” demiş, “Şimdi herif gelir, yumurta büşürecem!”

Anlaşılmış ki, çok bol da değil yiyecekleri. Hemen büyük evden başka hizmetkârlar, Güllü’yle damada türlü çeşit erzak götürmüşler.

-“Ben, yiyeceğin dolup taşıdığı bir büyük evde yetiştim. Benim büyük ailemin topraklarından ve evin etrafındaki bahçeden çıkmayan bir tek bir kutu kibritmiş. Bizde başka herşey ekilir biçilir dokunur dikilirmiş. Ben çok para görmedim büyük evimde. Ama ben hiç dar lokmada görmedim. Büyük evin büyük sofrası her daim dolup taşardı, dev bakır tencereler, çok büyük porselen kayık tabaklar, farfuru fincanlarla mahallelere dağıtılan yemekler içmekler... Aba’mız da damadımız da tok doyum yaşar giderlerdi. Ancak, Aba’mızın kocasına ağır gelmiş karısının evin içinde besleme ve tarlada ırgat olması, başka erkeklere meydan okuyarak tarla işlerine gitmesi. Karısı dinlemeyince sözünü, evlilik de yürümemiş. Aba’mız, “De hayde!” demiş kocasına, efendisinin evine geri dönmüş. Damadımız da külhanda çalışmaya devam etmiş, bir süre sonra da alıp başını uzaklaşmış. O kısa evlilik süresinde Abamız çocuğa kalmamış. Bir bebese olaymış, acaba hayatı başka mı olurmuş! “Köksüz kenger!”⁵derdi çocuksuz Anneannem kendisine. Abamız da onun büyütmesi. Aba’mızın da çocuğu yok. Ama anneannemiz, Aba’mıza da demezdi hiç, bu da benim gibi köksüz kengerdir, diye. Sadece kendisine derdi, “köksüz kenger!”

Parça parça üzünülen bir şey kadınların *köksüz kenger* olmaları. Parça parça bir kin, bu kinin doğurduğu bir intikam alma hissine dönüşen ve giderek hiddeti doğuran bir şey köksüz kengerlik. Eğer evin evli barklı bir oğlunun ya da kızının çoluğu çocuğu, birinin

⁵ Köksüz Kenger: Kenger, bir tür diken. Elle dokunulması zor vahşi bir şey. Tarla kenarlarında kendiliğinden çıkan bir bitki. Kökleri tazeyken bazen şifalı olarak düşünülen, bazen sıyrılıp yemeklik olarak da kullanılabilen bir doğal ot belki de. Her bitki gibi kökleri önemli, kendisini besleyen var eden kökleri. Ee bir kenger köksüz ise dikenliği kalır mı, artık köksüzken eline batabilir mi kendisine dokunanların? Köksüz Kenger, dikenli bir bitki olmasına rağmen artık eski varlığını sürdürebilir mi? Ne acımasız bir şey, bir dikenli bitkinin kökünü yitirmesi. Anneannem, çok ama çok sık söylerdi kendisine bunu, ben de çok üzülürdüm, Aneanneme ve o kengere, o köksüz kengere. Anneanneme de üzülürdüm elbette. Ama o kengere de. Tarlaların bağın bahçenin yanından geçerken görürdüm hep mevsimine göre bazen çok nadir de olsa yeşil kısımları olan genel olarak uçuk sarımsı beyaz grimsi bir çalıya benzeyen o dikenli bitkiyi... Kökü yok, zaten dikenli, çiçekleri vahşi, biri gelip ya tırpanlayacak ya da yakacak bir tarla temizliğinde... Yok olup gidecek köksüz kenger ardında bir şey bırakmadan... Çocuksuz kadınlarla köksüz dikenli bitkilerin beraber betimlendikleri bir yüzyıl... O yüzyıldan sonra bir kadının da bir kengerin de kök salması mümkün mü?

karısı ya da kızıysan işin daha kolay. Aslında erkeklere para kazanma, evin namusuna söz gelmesini engelleme, kadınlara evi temiz kızları namuslu tutma gibi ezici yükler bindiği için, evin yasal çoluğu çocuğu gelini oğlu da asla rahat değil. Ama yine de işte bir konumu var, o evin şusu ya da busu. Çoluk çocuğa baksın diye ayrılan *köksüz kenger* Küçük Hanım için de hayat adaletsiz. Ama Agavni'nin kökleri kesilmiş ya. Artık başka söze gerek var mı?

Ermeni Tehciri'nde alınmış başka çocuklar da var. Birbirlerine *kök* olamamış başka çocuklar. Agavni'yle birlikte büyük sülaleye gelmiş iki çocuk daha. Biri kız, biri oğlan. Agavni'den birer ikişer yaş daha büyükler. Hatta beşer yaş belki. Oğlan daha büyük. Agavni geldiğinde beş, altı ya da yedi yaşlarındaysa, diğer kız dokuz yaşlarında oğlan da on üç filan. Kız çok yaralı bereli. Kız çok sessiz. Kız insanı insanlığından çok ama çok utandıran bir sessizliğin sahibi. Ama oğlan her şeyi görmüş, biliyor. Ama sessiz. Kızdan daha da sessiz. Onlar birbirleri ile evlendirilmişler. Biri kız ikisi oğlan üç çocukları olmuş. Çocukları büyümüş "adam" olmuşlar. Her biri ayrı ayrı. Makam mevki sahibi olmuşlar. Tek bir Ermenice sözcük çıkmamış ağızlarından. Tek bir sesleniş, tek bir ninni ya da tek bir yemek adı, tek bir dua sesi... Tek bir Ermeni adıyla çağrılmamışlar artık; Agavni, Ayganoş ya da Vahan... Hiç seslenilmemiş bu isimler artık...

Eve gelen Ermeni çocuklar, Ermenice tek bir sözü, kendi dinlerinin tek bir ilahisini seslendirmemişler. Ermenice susmuş ev, Türkçe konuşmaya çalışmış, tek tük kelimelerle anlaşarak...

Vebalim var, diyor evin ortanca kızından doğan ve evin ortanca kız torunu olan kız. Üstümde benim doğumumdan elli kadar yıl önce hayatından el çektirilen bir ana babanın yavrusunu evime getiren sülale büyüklerimin vebali var. Bizim eve gelmeseydi başına nelerin geleceğinin kaygısı var, bu evde tok doyum yaşanmışlığın, büyük bir

"Büyük evden bana kalan, içinden ok geçen bir kalpli elmas küpeyle, beş inci ve beş minik altın yüreğin sarktığı bir yüzük" (Güzin Yamaner arşivi).

vahşetin daha yaşanmayışının teselli demeyelim de, bilgisi var. Başka evlerde olup bitenlerin duyulmuşluğu var. Buna karşılık bizim konağımızı ayakta tutan tek şeyin Allah korkusu oluşu var. Zaten toprağın, kerpiç konakların üç kuruşa satılıp savılıp içindeki bereketin kesilip gidişi var. Ama ne olursa olsun, büyük sülale sonunda küçücük apartman daireleri ile asgari ücretli emekli maaşlarına düşmüş olsa da vebali var bu işin:

-“Büyük evden bana kalan, içinden ok geçen bir kalpli elmas küpeyle, beş inci ve beş minik altın yüreğin sarktığı bir yüzük... İki de bana emanet... Büyük evin tarihini kuşaktan kuşağa aktarmakla yükümlü kılınışımdan dolayı kızıma sağ salim aktarma sorumluluğum. Oysaki isteğim hemen ve hemen iki parça ikisi de çok meşhur Ermeni kuyumcular tarafından yapılan mücevheri, bir Ermeni müzesine götürüp teslim etmek. Ermeni Tehciri için iki parça mücevherin anısıyla bir vebalin karşılığını ödemeye çalışmak. Bunları yazarsam buraya, o iki parça ‘aile yadigârı’ mücevheri kızıma değil de tarihe bırakmanın sorumluluğunu kendimden atacağım, yazmazsam kızıma bırakacağım sorgusuz sualsiz. ‘Kızım, bunlar senin atalarından nenelerinden’ deyip evlendiği gün kulağına parmağına mı takmalıyım iki parça mücevheri, yoksa, ‘Kızım, bunlar senin sülalenin içinden geçtiği tarihin ait oldukları müze fotoğrafları, bakmak istersen o aile dostlarımızı ziyaret edip orada görebilirsin’ demek mi... Hangisi sorumluluk!

Hangisini yaparsam vebalimden kurtulurum!”

Utanca Örölmüş Hüzne Dönüşen Son Yerine

Beni erken çocukluk zihninden bir kadın yazdı, ben bu toprakları paylaştığımız Ermeni kardeşlerimizden birinin adını her duyuşumda ya da bir Ermeni kardeşimi televizyonda her görüşümde “Kardeşim, neneniz bizim evde öldü merak etmeyin ben son nefesinde başucundaydım” diye satırlardan fırlayası harflerim. Beni böyle okuyun, benim referans verebileceğim bir makale yok. Beni referans alacak bir makale de yok. Ben, bir küçük kızın erken çocukluk zihninden çıkıp geldim, günlerdir doğmadığı ama büyüdüğü işçi kooperatifi evinin kapı numarasını bile hatırlamaya çalışan ve belli ki başaramayacak olan bir kızın zihninden. Neyime güvenilir benim! Belki bir Ermeni kardeşimin oğlu vardır ya da bir oğlu olur. Belki minik yürekli küpelerden birini onun gelinine takar sahibim düğün takısı olarak. Belki birgün akrabalarını bulurum Agavni'nin, kendi akrabasızlığımın yerine belki bulurum neden olmasın iki oğlan kardeşinden olan torunları... Beş inciyle beş minik altın yürek, iki altın yüreğin içinden geçen bir kaç elmas taşla bir iki minik yakut taş... Her bir kıza geline düğün takısı olur Ermeni kuyumcuların göznurunu akıttığı bu taşlar...

Birkaç mücevher taşı, köksüz kengellere kök olur belki ve takar adı dini dili değiştirilmiş kadınlar onları griden kareli ırgat giysilerinin üstüne...